

**БЪЛГАРСКИЯТ МЕТЪЛ ОТ ДВАТА КРАЯ НА ЖЕЛЯЗНАТА ЗАВЕСА –
ПОДСТЪПИ КЪМ ТЕМАТА**

ПЛАМЕНА ПЕТРОВА

Bulgarian metal on both sides of the Iron curtain - approaches to the subject

Plamena Petrova

Резюме: Българската метъл музика и нейните медийни образи са се променили значително от появата на тази музика в България. Метълът функционира по различен начин в обществото и медиите преди и след 1989 г. Разликите в метъл музиката и нейното медийно отразяване в двата очертани периода са значителни, заради разликите в обществено-политическата система и в медийната среда. През 80-те години на ХХ век метълът се сблъсква с трудности, свързани в голяма степен с нагласата към него. В края на десетилетието тежката музика започва да става част от медийния пейзаж и фестивалните програми. Мейнстриймизирането на българския метъл започва да се разгръща през 90-те години на ХХ век. Наблюдава се изместване към онлайн форматите. Българският метъл и медийните му образи продължават да се променят.

Ключови думи: метъл, медии, медийни образи, рок

Abstract: Bulgarian metal music and its media images have changed significantly since the appearance of this music in Bulgaria. Metal

functions in a different way in society and media before and after 1989. The differences in metal music and its media coverage in the two outlined periods are significant, due to the differences in the socio-political system and the media environment. During the 1980s, metal faces challenges, related largely with the attitude towards it. At the end of the decade, heavy music starts to become a part of the media landscape and festival programs. The mainstreamisation of Bulgarian metal starts to unfold in the 1990s. The evolution of metal music itself is marked by the evolution of the media and the music industry. Bulgarian metal and its media images continue to change.

Keywords: metal, media, media images, rock

Текстът щрихира някои основни моменти и явления в развитието на метъл музиката в България и медийните ѝ образи. За да се разбере и възприеме един музикален текст, трябва да се включи медийният контекст, защото той не е нещо външно за музиката (Димов, 2014: 69). Рокмузиката (в частност метъла) е немислима без медийния контекст. Като медийна музика, метълът следва да се разбира и изследва не само като музикално изкуство, не само като музикално съдържание, не само като творба, израз на интенцията на твореца; а и като епистемология – отношенията между музикалния език и реалността, като комуникация – отношения между създаващи, изпълняващи, посредници и възприемащи музиката, като имагология – образ и символи, създавани и репродуцирани от медиите (Димов, 2013: 14). Този текст е начален опит в подстъпите към дисертационното изследване върху българската метъл музика, нейната епистемология и комуникативни аспекти, нейните медийни образи и символи. Развитието на „тежката музика“, метъл субкултурата и свързаните с нея среда, носители и образи в България са изследователска задача, която предстои. В този текст са маркирани някои основни моменти в изследването:

терминологични уточнения, скициране на някои исторически факти и фигури в развитието на българската метъл музика, очертаване на някои нейни медийни образи и на различната темпорална оптика към нея.

За метафората и отвъд нея

Заглавието е метафорично и използва „Желязната завеса“ като символ на две деления – пространствено и темпорално. От една страна, пространствено метълът е „западна музика“, силно повлияна от конвенциите на жанра в западните страни. Но заглавието потвърждава, че има български метъл - той се развива в България, прави се и се възприема от българи, и не е еднакъв с този в САЩ, например. Това е валидно и днес, но е от особено значение за началните години на метъла в България – 80-те години на XX век. От друга страна, от времева гледна точка, метълът се ражда на Запад и възприема в България по времето, когато все още има „Желязна завеса“, а днешното му проблематизиране, което съдържа реконструиране на медийни образи и на миналото, и на настоящото състояние, е след и отвъд онази завеса.

Осмислянето на българския метъл следва да открие завесата пред явление, което се разгръща в България през две епохи – едната преди, другата след политическите промени от 1989-та година. Изследването има за задача да очертае развитието на метъл музиката през двата периода – първият, между 1980 и 1989 г. и вторият - от 1990 г. до 2017 г. Основания за подобна периодизация са не само ясно очертаните от политическите промени исторически граници, а и промените в българската рокмузика и нейното функциониране в обществото и медиите.

Разликите между рокмузиката преди 1989 и след това и в медийното ѝ отразяване в очертаните периоди са значителни, заради разликите в обществено-политическата система и в медийната среда. Еволюцията на жанра и неговите символи не могат да се разглеждат извън контекста и на времето, с неговите културни, икономически и политически фактори. От тази гледна точка,

динамиката на Желязната завеса (темпорално – съществуването ѝ и изчезването ѝ от геополитическата сцена) се явява своеобразна демаркационна линия за постепенно мейнстриймизиращата се маргинална музика, звучаща и функционираща по много различен начин от двата края – по време на социализма, от една страна, и на демокрацията, от друга. По-близко или по-далеч от „мейнстрийма“, метълът все пак е по-открит във втория разглеждан период: с повече изпълнители, концерти и фестивали, с повече предавания и медии. Всичко това обуславя и изследователския интерес към тази музика.

Необходими терминологични уточнения

За да говорим за метъл, трябва, разбира се, да дефинираме понятието. Жанр ли е метълът? Хеви метъл и метъл едно и също ли са? Какво общо има с рока? Ще се опитам да дам отговор на тези въпроси, поне частичен, в този текст, който все пак е прекалено кратък за подробни анализи.

Според Рой Шукър, хеви метълът се заражда в края на 60-те години на XX век, а корените му могат да се проследят до няколко ключови записа: кавъра на „Summertime Blues“, направен през 68-ма година от *Blue Cheer*; „Born to be Wild“ на *Steppenwolf* от 1967 г., с фразата „heavy metal thunder“ и издаването на едноименния дебютен албум на *Black Sabbath* през 1970 г. Комерсиалният успех на британски групи като *Black Sabbath*, *Deep Purple* и *Led Zeppelin* утвърждава хеви метъла като пазарна сила през 70-те години на XX век и поставя началото на метъл субкултурата. Хеви метълът започва да се разграничава допълнително като траш и спийд метъл през 80-те години на XX век, а през 90-те към тези установени поджанрове се добавят нови варианти и хибриди. Вследствие на това, хеви метълът трудно може да бъде ясно дефиниран. Той обикновено е посилен, „по-тежък“ и по-бърз от конвенционалната рок музика, със силно присъствие на електрически китари (Shuker, 2001: 151-152). Самата дума „метъл“ е част от наименованията на десетки поджанрове – спийд, траш, блек,

дет, дуум, симфоничен метъл, пауър метъл, метълкор и прочее течения в развитието му, заедно с техните локални вариации. Шукър споменава трудното разграничаване на метъл и рок, както се вижда и от горната дефиниция, в това число при определяне на това какво свири дадена група – хеви метъл или рок – или как се пише за тази музика. В цитат, използван от автора, рок критикът Лестър Бангс използва фразата “heavy metal rock”, когато описва хеви метъла (Bangs, 1992. In: Shuker, 2001: 152). Метълът произлиза от рока, често рок и метъл се преплитат като понятия (в частност хард рок и хеви метъл), а авторите, пишещи за рок, включват и метъл в трудовете си. Ще дам пример и с една българска книга – „Цветя от края на 80-те. ВГ Рок – история/поезия“, където се говори и за метъл. При дефинирането на „хард рок“ авторите говорят за трудното разграничаване на рок и метъл, като метълът е „вдъхновен“ от хард рока и често приеман за част от него (Братанов, Янев, 2014: 51-53). В книгата се споменават и конкретни български групи, чиято музика е определяна като метъл - „Тротил“, „Б.Т.Р.“, „Траки“ и „Рицари на огъня“ (Братанов и Янев, 2014: 127; 150; 183). Метълът се приема за част от рока и историята му и в български прочити, както сочи цитираната книга. Рокът е по-широкото, родово понятие, а метълът – част от него, видово понятие. Затова не може да се говори за метъл, без да се говори и за рок, двете понятия са свързани.

Жанр ли е метълът, в такъв случай, или е поджанр на рока? Според автори, които определят рока като стилово направление в популярната музика, което не е хомогенно, а конгломерат от стилове и жанрове (Стателова, 1999: 26), метълът е по-скоро жанр. Шукър нарича метъла „жанр“, а отделните видове метъл (траш, спийд и други) „поджанрове“ (Shuker, 2001: 151-153). В „Цветя от края на 80-те“ авторите Емил Братанов и Румен Янев също използват понятието „жанр“, когато говорят за метъл (Братанов и Янев, 2014). Най-често метълът се определя така в книги и статии, по-рядко като стил. Шукър отбелязва, че „жанр“ и „стил“ често се използват като взаимозаменяеми определения в популярната музика (Shuker,

2005:121). Приемам, че рокът може да се определи като стил или конгломерат от жанрове. Ще използвам понятието „жанр“ за метъл музиката, а „поджанр“ за различните видове метъл.

Налага се и друго терминологично уточнение - синоними ли са хеви метъл и метъл? И да, и не. При възникването на метъла се говори за хеви метъл (Shuker, 2001: 151-153), но в началото друг метъл не съществува. Едва по-късно се появяват други варианти на метъл музиката, които започват да се наричат с различни имена, общото между които е „метъл“. Шукър пише за различните поджанрове на „модерния хеви метъл (сега често наричан просто „метъл“)“, когато изброява някои от по-популярните видове модерен метъл (Shuker, 2005: 133-134). Т.е. днес „хеви метъл“ може да се разбира като определен поджанр, но, от друга страна, всички видове метъл са деривати от първия метъл – хеви метъла, чието име е съкратено за улеснение в разграничаването. Използването на двете като синоними в такъв случай е допустимо, но приемам, че е по-добре да се избягва при анализиране на съвременната метъл музика, която обединява различни видове и поджанрове.

Българският метъл преди 1989 г.

В България метълът се появява през 80-те години на XX век с първите хеви метъл групи, сред които „Тротил“, „Феникс“, „Импулс“ и други. Зората на тежката музика е белязана с трудности, дължащи се най-вече на нагласата към маргиналното западно явление, или „пропаднало деградирало капиталистическо изкуство“, както е описано (с кавичките) в „Цветя от края на 80-те“ на страниците, отделени на група „Тротил“ (Братанов и Янев, 2014: 127). Някои музиканти, като членовете на група „Тротил“, описват прекъснати концерти, забрана за свирене, пререкания с властите в биографиите си. Конкретната биография е публикувана в сайта Metal Hangar 18 в 13 части (публикации) и е дело на басиста на групата Ивайло Динев. В първата част Динев описва „провален“ концерт на „Тротил“, на който: „шефът на читалището беше

заклучил вратите никой да не излиза и беше извикал милицията“, след като „два реда седалки бяха унищожени“ (Динев, 2014А). Емил Братанов и Румен Янев също пишат за ограничения на „най-онеправданата от властта и „музиколозите“ банда“ в това отношение: „Заради името им, заради взривоопасните им концерти (гледаха просто да им ги ограничават всячески), заради шоуто им, заради текстовете...“ (Братанов и Янев, 2014: 127). Историята на много групи, не всички от които са написали биографиите си, е достъпна в съкратен вариант онлайн в сайта Bulgarian Rock Archives. Там, разбира се, са разказани накратко някои събития, свързани с дадения изпълнител. Според кратката „биография“ на „Феникс“ в сайта групата се сдобива с това име през 1985 г. заради забрана да излязат на концерт с предходното си име – *Sinners*, от страна на „видни комсомолски деятели“ (Български рок архиви 2). Не уточняват кои са въпросните „видни комсомолски деятели“. Не споменават и унищожаване на обществена собственост, т.е. проблемите им, според наличната информация, не са точно същите като на колегите им от „Тротил“. Записването и по-конкретно издаването на метъл албум, или поне метъл песни в рок компилация, също е сложен и забавил се процес, като първите записи са от края на 80-те години на ХХ век. Сборната плоча „Рок за мир“, издадена от „Балкантон“ през 1987 г. например включва запис на метъл групата „Ера“, а през 1989 г. излизат три дългосвирещи плочи от поредицата на „Балкантон“ BG Rock, една от които е разделена между „Конкурент“ и „Ера“ (Братанов и Янев, 2014: 581). Медийното присъствие на метъла е предимно в печата. Най-често свързано със събития, на които свирят и метъл групи, но в рамките на рок или поп и рок фестивали. Например публикация на Емил Братанов във вестник „Пулс“ от 1989 г., цитирана в книгата „Цветя от края на 80-те“ за втората национална Панорама на младежкото любителско песенно творчество, поп и рок музика във Видин, където са свирили група „Епизод“, чието представяне е описано от автора като „блек-метъл спектакъл“ (Братанов и Янев, 2014: 158). В епохата на държавното

радио, а и телевизия, ротацията на хеви метъл в ефирна медия е рядкост. Първата хеви метъл песен, за чието излъчване по Българската телевизия намирам информация е „Гладиатор“ на „Импулс“ в края на 80-те години на ХХ век (Български рок архиви 1). Макар преди появата на клипа други композиции от жанра да участват в класации по радиото. Разбира се, трудният път на метъла към мейнстрийма е в известна степен улеснен от вече утвърдилите се рок стилове, без които вероятно щеше да срещне още повече трудности. Това улеснение се забелязва по-скоро през 90-те години на ХХ век.

Българският метъл след 1989 г.

Демократизирането на политическата система и либерализирането на медийния пазар през 90-те години на ХХ век променят тежката музика и култура. Фестивалите и концертите се увеличават значително, групите – също. Появяват се все повече метъл групи от различни поджанрове на метъла, фестивалите също стават повече и по-разнообразни, появяват се нови медии, в това число специализирани предавания и медии за рок музика, които понякога отразяват и метъл.

Избирането на рока като символ на демокрацията в началото на 90-те години на ХХ век е друго явление, на което ще се спрем накратко, като свързано с нормализирането и популяризирането на тази музика, в това число (макар и по-слабо) и на метъла. Някои събития от 1990 г. са свързани с контракултурната природа на рока и могат да се възприемат за автентичен протест и искане за демократизиране на медиите, музиката и изкуството например. Такова събитие е „Рок срещу цензурата“ – „лайв митинг“, на който взелите участие музиканти „свирят по една песен и заявяват, че не искат повече песните им да бъдат цензурирани“ (Братанов и Янев, 2014). Доколкото подобно събитие е изражение на естественото желание на един музикант да има възможността да свири и разпространява своята музика свободно, далеч не всички събития, използващи рока в началото на 90-те години на ХХ век и свързани по някакъв начин с

политика, са протести на музиканти срещу цензурата. В своя статия от 1990 г. Розмари Стателова отбелязва, че: „В своите предизборни борби днес май че всяка от опониращите си политически сили се обръща към рокмузикантите за помощ в кампанията, обещавайки на младежта „рок до насита“. Тази „помощ в кампанията“, спомената от авторката, е по-скоро присвояване на рока и неговата контракултурна символика и употребяване на музикантите като средство за привличане на младежи, които са потенциални избиратели, с обещанието за „рок до насита“ (Стателова, 2011: 35-38). Абстрахирайки се от мотивите за провеждането на подобни събития, самият факт, че се състоят повече концерти, че звучи повече рок на живо, а и в медиите, е знаков за развитието на тази музика през 90-те години на ХХ век. Което, все пак, се случва благодарение на демократизирането на политическата система. Стателова поставя под въпрос необходимостта от рок за постигане на демокрация, но отбелязва, че „демократизацията е необходима на рока за по-нататъшното му и всъщност едва отсега свободно развитие и разпространение“ (Стателова, 2011: 35-38). Това, логично, важи с пълна сила и за метъла – или по-тежкия рок. През 90-те години на ХХ век се създават повече специализирани предавания, по-късно и медии, които отразяват и ротират и метъл. Броят на метъл концертите и фестивалите също се увеличава, но на тях, към момента, няма да се спирам подробно.

През 1990 г. по програма „Христо Ботев“ на БНР започва да се излъчва класацията „Блек Топ“ – „Гласове и мелодии, които не помним“ на Емил Братанов, а през 1991 г. започва и предаването „Музикална кутия“ (Братанов и Янев, 2014: 590). И двете са посветени на български рок, което понякога включва и метъл песни. Годишният обзор на класацията през 1990 г. например представя 12 песни на български групи, като песните на първите три позиции са излъчени в своята цялост, а останалите са представени с „монтираната подложка с части от песните“, според описанието на клипа, представящ записа на споменатата класация в YouTube канала на Емил Братанов. В описанието са посочени

имената на песните, сред тях е и „Метъл шок“ на групата „Рицари на огъня“. Класацията е излъчена в предаването „Как си ти?“ (You tube 2016). Създаването на радио „Тангра“ през 1992 г. е може би най-значимото събитие за рока в този период, защото „Тангра“ е първото музикално радио в България, познато като „рок радиото“ (Попова, 2004: 15; вж. и Tangra Mega Rock 2010). То проправя пътя за други специализирани рок радиостанции, което значително увеличава ефирното присъствие на тежката музика в страната. Предаването „Фрактура“ е друг важен момент в рок и метъл историята на България. Първият брой на предаването е излъчен в края на юни 1998 г. по телевизия „ММ“ (We rock 2017 А). Предаването излъчва видеоклипове на рок и метъл групи, интервюта с музиканти и репортажи от събития. Трябва да се отбележи, че „Фрактура“ продължава да се излъчва и през 2017 г. (вече по „Диема“). В края на юни 2017 г., откогато е цитираната публикация, са излъчени 988 броя на предаването, в рамките на 19 години, което го прави най-устойчивото във времето специализирано предаване за рок и метъл (We rock 2017 А).

Нови медийни пространства и образи

След 2000 г. броят на специализираните предавания и медии се увеличава. Някои от вече съществуващите предавания преминават в други медии, немалка част от появилите се след 2000 г. съществуват за кратко. Телевизионни предавания за рок и метъл няма да изброявам поради две причини – първо, такива почти липсват, второ, рядко се задържат в ефир. Изключение са „Фрактура“ и „Гласовете на рока“. „Фрактура“ вече споменах в горния параграф. Тук ще се огранича до уточнението, че предаването преминава в ефира на телевизия „Диема“ през 2010 г., където се излъчва в последните седем години (We rock 2017 А). Предаването „Гласовете на рока“ е единственото друго телевизионно предаване за рок и метъл, което откривам като активно в момента – през 2017 г. то се излъчва в ефира на БНТ 2, според сайта на БНТ (БНТ 2017 А). Броят на предаването от 13.09.2017 г. е посветен на „Sea Of Black Festival“, в който

участват български и чуждестранни метъл групи (БНТ 2017 Б). Самите специализирани медии понякога също търпят промени или спират да се излъчват и издават. Ефирното радио „Тангра“ съществува до 2003 г., когато е „трансформирано от новите собственици в спортна станция“. През 2006 г. е създадено радио „Тангра Мега Рок“, което е „възродено“-то радио „Тангра“, излъчвано онлайн, а по-късно и чрез „сателитно, кабелно и мобилно излъчване“ (Тангра Мега рок 2010). През 2006 г. е създадено и ефирното радио “Z-Rock” (Z-Rock). И двете радиостанции ротират метъл в част от предаванията си. И двете радиостанции са достъпни онлайн. През 2001 г. излиза първият брой на списание „Про-Рок“, което публикува материали за чужди и български рок и метъл изпълнители. Списанието се издава в продължение на 14 години, като последният му брой излиза през ноември 2015 г. в електронен вариант. Издадените броеве на списанието са 125 (Про-Рок 2015). „Про-Рок“ всъщност е най-дълго издаваното специализирано списание за рок и метъл музика на българския пазар. Така наречената „Библия на метъла“, “Metal Hammer”, успява да се задържи на пазара в България две години. Първият брой на българския “Metal Hammer” е издаден през 2012 г., а последният, 14-ти брой, е издаден през 2014 г. Според публикация в „Под моста“ няма „официална информация дали списанието прекратява окончателно съществуването си, нито кога ще излезе следващият брой и дали ще има такъв“ (Канджева). Цитираната публикация няма дата, но, съдейки по коментарите под нея, е от 2015 г. Информация за списанието след 2014 г. не откривам. Авторката на цитираната публикация отдава загубата на читатели (което, логично, води до прекратяване на изданието) на „нередовното излизане на списанието“, често „през интервал от 2-3 месеца“ между издаване на отделните броеве (Канджева 2015). Специализирани списания за рок и метъл в България след това липсват. Създадени са много онлайн медии, които публикуват различни материали за метъл, в това число български изпълнители, като Metal Hangar 18, We Rock, Metal World и други.

Основните тенденции в периода след 2000 г. са нарастването на броя предавания и медии, отразяващи рок и метъл и преориентирането към онлайн пространството.

Освен релевантните медии се променя и самата „сцена“. През годините след 1990-та и до днес групите продължават да се увеличават, да изнасят повече концерти, да разнообразяват стиловия пейзаж с нови видове метъл, нови теми и каузи – понякога в унисон с тенденциите в световен мащаб, друг път – напротив. Това може да се обясни с желанието на изпълнителите да достигнат нивото на колегите си от други държави, а и самите „сцена“ и пазар в чужбина, което предполага вписване и в тенденциите на съответната „сцена“. От друга страна, българският метъл се развива в България. Съответно, той е зависим от фактори, свързани с конкретния жанр (и музиката като цяло) в страната, но не задължително характерни за световната метъл сцена. Могат да се изброят различни подобни фактори, но в рамките на един доклад те не могат да бъдат анализирани подобаващо. Липсата на звукозаписни компании, липсата на големи фестивали в последните няколко години (като изключим “Hills Of Rock” през 2017 г.), липсата на развит мейнстрийм в метъла и други проблеми на българския метъл не са ендемични явления, безспорно, но не са толкова характерни за западните страни например. А много изпълнители следват (или се опитват) и конвенциите, и тенденциите, създадени от западния метъл. Самият жанр възниква в западните страни, логично, много от особеностите му са съобразени с културата, аудиторията и пазара там. В това число и тенденциите, които са израз на пазарното търсене. Някои от тях се използват в световен мащаб, в България включително, успешно. Например преминаването на английски език в песните и имената на групите, което е практика на повечето изпълнители в жанра в световен мащаб. Други не успяват да се утвърдят. От другата страна са локално специфичните тенденции, които отразяват българската „сцена“ и пазар. Пример за локална особеност може да бъде

своеобразното нишово възраждане на хардкора и метълкора в последните няколко години, станали по-популярни в сравнение с първата *кор* вълна. Въпреки увеличената популярност и по-големия брой концерти и групи обаче той остава нишов. Казано просто, публиката на *метълкор* или *хардкор* концерт през 2017 г. ще е повече, отколкото през 2008 г. например, но пак няма да достигне броя посетители на *гръндж* или *хеви метъл* (тук употребено като поджанр) концерт. С *кор*-а може да се даде пример и за спазване на глобални конвенции – освен визия и звучене, родните *метълкор* (и *хардкор*) групи често се ангажират с екологични и благотворителни каузи, спазват и спомагат разпространението на явления като вегетарианство, веганство и прочее в рамките на микро субкултурата си. Ведно с интроспективната и позитивна лирикална линия, характерна за много от песните в *метълкора*, отличаваща го всъщност от *хардкора*, запазил анархистката нагласа на пънка в по-голяма степен в своите текстове.

Горният пример, очертава и известен дисонанс по отношение на презумираната агресия на метъла, често присъстваща и в медийните му образи, и реалното поведение на метъл музикантите и феновете. Метълът традиционно се свързва с агресия, алкохол, мачизъм и други подобни категории. Звученето, визията, танците и въобще проявите на музикантите и почитателите на тази музика често се приемат като странни и агресивни; а те, съответно, като агресивни хора, подстрекавани от музиката и текстовете. Стателова например пише, че „мнозина идват днес на рокпроявите, за да се блъскат“ още в началото на 90-те години (Стателова, 2011: 35-38). Авторката вероятно говори за *пого* или *мош пит*, при които участниците действително се блъскат един в друг. *Circle pit* и *wall of death* са други кинетични изразни форми на метъл човека, все толкова непонятни и агресивни за мнозинството, но стандартни в рамките на субкултурата. В публикация в Metal Hangar 18 басистът на „Тротил“ си припомня историята на групата и често говори за чупене на седалки (Динев, 2014 А), както и агресивно

поведение изобщо (Динев, 2014 Б). Блек метълите в Норвегия палят църкви, убиват кози (или други блек метъли). Толкова крайни прояви обаче са рядкост. Агресия все пак, понякога, има или е имало. Най-често тя е част от текстовете и визията на изпълнителите. Присъства и в медиите, не само под формата на видеоклипове на песни.

Самата лексика на специализираните медии за метъл в много случаи също се вписва в този агресивен стереотип и през 2017 г. – концертът или погето е „клане“ и „касапница“, публиката „избухва“ (Viper и Draug 2017), а изпълнителите на екстремен метъл често са титуловани като „екстремисти“ (Второ ЕР от Scour 2017).

Доколко музикалната агресия се пренася в не-норвежката реалност, или по-скоро доколко са актуални и достоверни днес тези стереотипи е отделен въпрос. Интересен, отчитайки факта, че именно екстремният метъл – най-агресивната музика в жанра – заедно с кора и алтернативния метъл, най-често приютява каузи. Мейнстриймизирането на контракултурната музика само по себе си е иронично, дори да е слабо изразено, но именно то спомага за осъществяването на явления, свързани с благотворителност и екология. Могат да се дадат много примери в тази посока. Като състоялото се вече два пъти турне „Метъл за смет“, част от което е почистването на предварително избрани силно замърсени места в страната (We rock 2017 Б). Концертът на алтернативната метъл група Odd Crew и рокгрупата D2 на връх Мусала, съчетан с неговото почистване, организирани от радио „Тангра Мега Рок“ (Тангра Мега Рок 2016), както и цяла кавалкада благотворителни концерти. Недостатъчни за оборването на медийния образ на агресивната музика и този на агресивния музикант или фен, но достатъчна за поставянето им под въпрос. Или поне за разграничаването им.

Заклучение

Казаното до момента далеч не изчерпва явленията и въпросите в българския метъл, но очертава някои развития, проблеми и дисонанси в жанра, както и в

неговата репрезентация в медиите. Самото разнообразие на стилове, носители и среди, променяли се многократно през годините, заслужава внимание. Преминаването от български на английски език; изоставянето на едни теми, символи и идеологии в полза на други (и цикличността при някои от тях); еволюцията на видеоклипа и използването му все по-пълноценно като артистична репрезентация и маркетингов инструмент; промяната на релевантния медиен пейзаж с появата и изчезването на различни специализирани медии и предавания, както и навлизането в мейнстрийм медиите са все въпроси, които могат да бъдат разгледани и да им бъде открит отговор.

Конкретно в България, не само защото е лесно от гледна точка на терен, но и защото метъл сцената и фен базата тук са силно развити, интересни за разглеждане и получавали признание от чуждестранни артисти, организатори и фенове. Джоуи Димайо от *Manowar* например споделя в интервю преди няколко години, че иска Каварна да е столица на рока не само в България, а в света (Сестримски, 2008).

Не-възможностите на страна, родни групи все по-често свирят зад граница – Wacken Open Air от няколко години включи и България в конкурсната си подборка на млади групи, а тази година дори включи групата *Rampart* в програмата си отделно от конкурса (We Rock, 2017 Г). Все повече български групи свирят в чужбина (предимно на Балканите), както и все повече чужди групи включват България в турнетата си. Румънските фестивали най-често включват български изпълнители, които участват във формати като Ostring, Caridava, Rock’N’Iasi и Revolution Festival. *Yuvigi*, *Odd Crew* и *Velian* бяха сред групите на Caridava Rock Fest по-рано тази година (“Yuvigi” на гости в НРБ 2017), а *Eufobia* участваха в Rock’N’Iasi (We Rock, 2017 В). *K.O.R.A.* и *Badcast* спечелиха респективно първото (Alice, 2016) и второто издание на Ostring в България (My sound, 2017) и стигнаха до международния финал в Румъния. Това,

разбира се, не са единствените случаи на български метъл групи, свирещи зад граница. Нито явлението е напълно ново. Мащабите му обаче определено се увеличават с времето.

Това развитие и връзката му с медиите, които го отразяват, но и в някаква степен предизвикват, са причина да насоча изследването си към българския метъл от двата края на Желязната завеса – два контекста осигуряващи рязък контраст в музикално-културно-медийната картина.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗТОЧНИЦИ

БРАТАНОВ, Емил, Румен **ЯНЕВ** (2014). *Цветя от края на 80-те. BG Рок история и поезия*. София: Парадокс.

ДИМОВ, Венцислав (2013). Върху една необходима антропология на медийната музика. *Изкуствоведски четения. Доклади от десетата научна конференция на Института за изкуствознание 2012*, с. 14-25. София: Институт за изследване на изкуствата.

ДИМОВ, Венцислав (2014). Върху някои актуални употреби на музиката в медиите (Медийният Вагнер: деконструктивни разпади или нови синтези?). *Българско музикознание*, год. 38, бр. 2, с. 67-90.

ПОПОВА, Снежана (2004). *Радио, публики, стилове*. София: ЛИК.

СТАТЕЛОВА, Розмари (1999). *Студии за попмузиката*. Варна: ВСУ.

СТАТЕЛОВА, Розмари (2011). Рок и демокрация. Забраната като импулс. В: Димов, Венцислав (съст.). *Розмари Стателова. През годините*. София: Институт за изследване на изкуствата при БАН, с. 35-38.

SHUKER, Roy (2001). *Understanding popular music*. London, New York: Routledge.

SHUKER, Roy (2005). *Popular music: the key concepts*. Oxon, New York: Routledge.

БНТ (2017 А) *Гласовете на рока*. <https://www.bnt.bg/bg/a/glasovete-na-roka>

БНТ (2017 Б) *Среци с групите от „Sea Of Black Festival“*. <https://www.bnt.bg/bg/a/sreshchi-s-grupite-ot-sea-of-black-festival>

БЪЛГАРСКИ РОК АРХИВИ (1). *Импулс. Биография*. http://www.bg-rock-archives.com/bio.php?band_id=22

БЪЛГАРСКИ РОК АРХИВИ (2). *Феникс. Биография*. http://www.bg-rock-archives.com/bio.php?band_id=1347

ВТОРО ЕР ОТ SCOUR (2017). *Metalworld*: <http://www.metal-world.info/14969/%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE-ep-%D0%BE%D1%82-scour.html>

ДИНЕВ, Ивайло (2014 А). *Истинската история на ТРОТИЛ. Част първа.*
<http://metalhangar18.com/site/istinskata-istoriya-na-trotil.mh18>

ДИНЕВ, Ивайло (2014 Б). *Истинската история на ТРОТИЛ. Част шеста.*
<http://metalhangar18.com/site/istinskata-istoriya-na-trotil-tchast-shesta.mh18>

КАНДЖЕВА, Габриела (2015) *Музикалните списания в България – хроника на една предизвестена смърт* <https://podmosta.bg/muzikalnite-spisania-v-bulgaria-hronika-na-edna-predizvestena-smart/2/>

ПРО-РОК (2015). *Последният брой на Про-Рок излиза в края на следващата седмица.*

http://www.pro-rock.net/cgi-bin/index.pl?_state=CommentsView&news=14636

СЕСТРИМСКИ, Владимир (2008) *Интервю с Джоу ДеМаю (Manowar).*
<http://metalhangar18.com/site/intervyu-s-joeu-demaio-manowar.mh18>

ТАНГРА МЕГАРОК (2010). *Наздраве – рок радио Тангра стартира на днешния ден преди 18 години.* <http://www.radiotangra.com/news/read/10209.html>

ТАНГРА МЕГАРОК (2016) *Рекорд – ODD CREW и D2 с най-високия концерт в Европа – на връх Мусала.* <http://www.radiotangra.com/news/read/27832.html>

ALICE (2016). *KORA с второ място от международния финал на OSTRING.*
<http://metalhangar18.com/site/kora-s-vtoro-myasto-ot-mezhdunarodniya-final-na-ostring.mh18>

MYSOUND.BG (2017). *Badcast са победителите в Ostring Bulgaria 2017.*
<http://mysound.actualno.com/?act=article&id=23274>

WE ROCK (2017 А). *Телевизионното предаване „Фрактура“ навършива 19 години.* <https://www.werock.bg/novini/televizionnoto-predavane-fraktura-navarshva-19-godini?id=39850>

WE ROCK (2017 Б). *Grimaze завършват турнето „Метъл за смет 2“ с концерт в София на 22.04.* <https://www.werock.bg/novini/grimaze-zavarshvat-turneto-metal-za-smet-2-s-konzert-v-sofiya-na-2204?id=39105>

WE ROCK (2017 В). *Eufobia ще участват на румънския фестивал „Rock'n'Iasi“.* <https://www.werock.bg/novini/eufobia-shte-uchastvat-na-rumanskiya-festival-rockniasi?id=39176>

WE ROCK (2017 Г). *Rampart с участие на „Wacken Open Air 2017“.* <https://www.werock.bg/novini/rampart-s-uchastie-na-wacken-open-air-2017?id=39466>

VIPER, DRAUG (2017). *Sea Of Black Festival 2017 – 5 години летни страсти.*
<http://metalhangar18.com/site/sea-of-black-festival-2017-5-godini-letni-strasti.mh18>
последно

YOUTUBE (2016). *Black Top 1990 (Блек Топ 1990, БНР, Ем. Братанов).*
<https://www.youtube.com/watch?v=D4xGqdJEmZs>

“YUVIGI” НА ГОСТИ В НРБ (2017). *Интервю в Неделен Рок Блок.*
https://www.mixcloud.com/nedelen_rock_block/yuvigi-%D0%BD%D0%B0-%D0%B3%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%B2-%D0%BD%D1%80%D0%B1-280517/